
BOJ ZNOTRAJ BOJA Ženske in zapatizem

Špela Alič

147

IZVLEČEK

Za razumevanje boja zapatistk je pomembno razumevanje samega boja zapatistov, ki je natančneje opisan v prvem delu članka. Drugi del pa se nanaša na dvojni boj, ki ga ženske bijejo vse od vstaje leta 1994, na boj na nacionalni ravni kot tudi na lokalni, za priznanje njih kot žensk, kot staroselk in enakopravnih članic družbe.

Ključne besede: zapatizem, neoliberalizem, nasilje nad ženskami, ženske v EZLN, ljudske iniciative

ABSTRACT

To understand the struggle of women Zapatistas it is important to know about the struggle of the Zapatistas itself, which is described in detail in the first part of the article. The second part describes the double struggle women have been fighting since the 1994 uprising, a struggle at both the national and local levels to be recognised as women, indigenous inhabitants, and equal members of society.

Keywords: Zapatism, neoliberalism, violence against women, women in the EZLN, popular initiatives

UVOD

“Danes se nismo zbrali, da bi spremenili svet.

Danes smo tukaj z najskromnejšim predlogom:
ustvariti nov svet.”

(Marcos 2002: 92)

Upor zapatistov v Mehiki je posledica večstoletnega zatiranja staroselcev, ki so v upor videli edini način preživetja tradicionalnih skupnosti v času kapitalizma oziroma neoliberalizma, ki jim je pobral še tisto nekaj zemlje, ki so jo imeli v skupni lasti.

Njihove ideje temeljijo na demokraciji, egalitarnosti in dostojanstvu. Gre za enega izmed prvih uporov, ki ne stremi po prevzetju oblasti, temveč njeni

reorganizaciji od spodaj navzgor. Svoje zahteve prenašajo v prakso in gradijo nov, avtonomen svet, ki temelji na samoorganizaciji.

Znotraj tega boja pa se dogaja še en boj, in sicer boj žensk za njihovo enakopravnost. Že od vstaje leta 1994 se organizirajo in borijo za pravice in priznanje žensk kot enakopravnih članic družbe tako na nacionalni kot na lokalni ravni. Pri tem pa so zavzele različne pozicije, od vključevanja v Zapatistično vojsko nacionalne osvoboditve, preko podpornih baz do kooperativ.

Skratka njihov boj se odvija vsak dan, ko se trudijo razbiti stereotipe o tradicionalni vlogi žensk, ki je zgolj delavna mula in aparat za reproduciranje. Počasi a vztrajno sledijo svojemu cilju- svobodi do odločanja, avtonomiji in spolni enakopravnosti.

148

Staroselk kot manjšino znotraj manjšine država ne zatira le zaradi njihove etnične pripadnosti, pač pa tudi zato, ker so ženske. Njihov boj se je začel z vstajo EZLN v letu 1994 in je bil od vsega začetka zelo jasen v odnosu do tako imenovanih "običajev in navad" staroselskih skupnosti. Ženske si prizadevajo spremeniti tradicijo, ki ogroža njihovo življenje in dostojanstvo. To je dvojni boj za obrambo, po eni strani pred državo in za kulturno pravico do različnosti, po drugi strani pred njihovimi skupnostmi in tradicionalnimi vrednotami, ki so v nasprotju s človekovimi pravicami žensk.

Moj namen je predstaviti življenje staroselskih žensk, kako se borijo in ali jim v praksi uspeva razbijati več stoletij stare stereotipe in inkorporirane predstave o moških in ženskih tradicionalnih vlogah. Predvsem se mi zdi pomembno vprašanje, ali jim je vključitev v gverilsko gibanje v praksi prineslo spremembe ali vse skupaj še vedno ostaja le pri teorijah in praznih obljubah moških kolegov in vlade, ki so najbolj zasluženi za nastalo situacijo.

Se lahko z aktivnim vključevanjem v spremembo sistema rešijo obstranosti in večstoletnega zatiranja, ki jim vedno znova prepreči, da bi vstale in jasno zavpile ¡Ya Basta! (Dovolj!).

Ker mi žal še ni uspelo opraviti terenskega dela na območju, ki ga bom opisovala, se bom osredotočila na analizo virov in literature avtorjev in avtoric, ki so bili neposredno v stiku z zapatisti oziroma so se ukvarjali s preučevanjem njihovih bojev.

UVOD V ZAPATIZEM

“To je naša preprosta beseda, ki se hoče dotakniti src preprostih in skromnih ljudi, kot smo mi, pa tudi ljudi, ki so prav tako kot mi, dostojanstveni in uporni. To je naša preprosta beseda, ki poroča, kakšna je bila naša pot in kje smo zdaj, zato, da bi razložili, kako vidimo svet in svojo deželo, da bi povedali, kaj mislimo narediti in kako, in zato, da bi povabili druge, da bi hodili z nami po nečem velikem, kar se imenuje Mehika, in nečem še večjim, kar se imenuje svet...” (EZLN 2005: 15)

Zapatistični upor v mehiški zvezni državi Chiapas je posledica več stoletij trajajočega zatiranja majevskih staroselcev, ki so v uporuh videli edini način preživetja tradicionalnih skupnosti v svetu kapitalizma. Osnovno vodilo njihovega delovanja so ideje, ki temeljijo na demokraciji, pravičnosti in dostojanstvu. Gre za prvi upor, ki ne teži k prevzemu oblasti in kreiranju revolucionarnih elit, temveč temelji na preoblikovanju družbe od spodaj navzgor. Namesto z orožjem se zapatisti oborožijo z besedo in s spretno uporabo interneta vzbudijo zanimanje globalne javnosti ter tako prisilijo mehiško vlado v dialog z njimi. Svoje zahteve prenesejo v prakso in zgradijo nov, avtonomen svet, ki temelji na samoorganizaciji. Na avtonomnem upornem teritoriju izvajajo neposredno konsenzualno demokracijo, ki izhaja iz tradicionalnih staroselskih navad in običajev. Poleg tega vzpostavijo avtonomen sistem šolstva in zdravstva, ki se ne financira iz državnih sredstev, avtonomijo pa vzdržujejo tudi na področju gospodarstva, saj večino dobrin proizvedejo sami, v skupnostih pa se je uveljavila blagovna menjava (Mihelič, 2008: 4).

OB ZORI UPORA...

“... ob zori 1. januarja 1994 smo vstali z orožjem za demokracijo, svobodo in pravico za vse Mehičane. V simultani akciji smo zavzeli sedem občinskih mest v jugovzhodni zvezni državi Chiapas in napovedali vojno zvezni vladi, njeni vojski in policiji. Od takrat naprej nas svet pozna kot Zapatistično vojsko narodne osvoboditve (EZLN).”

(Marcos v Muñoz Ramírez 2008: 41)

S 1. januarjem 1994 je Mehika stopila v zvezo NAFTA¹ (North American Free Trade Agreement), kar so ZDA slavile kot enega največjih dosežkov v zadnjem času (Glej Chomsky 2004, Hansen 2002, Kralj 2008 in Zadnikar 2004). Vse skupaj pa ni pomenilo drugega kot to, da so dobile ameriške multinacionalke in finančne institucije pravico do poceni delovne sile in še večjo oblast nad mehiško državo. S finančno injekcijo Mehiki, ki je bila v tistem času v gospodarski krizi, so si ZDA zagotovila nadzor nad njihovo vlado in ne nazadnje tudi zemljo ter prebivalstvom (Jenšterle 2004: 12). S podpisom sporazuma je mehiška vlada ukinila 27. člen ustave², ki je bil priborjen med mehiško revolucijo in je zagotavljal pravico do kolektivne

¹ Prostotrgovinski sporazum med Kanado, ZDA in Mehiko, ki je stopil v veljavo 1.1.1994 in s katerim so podpisnice odpravile carinske ovire. Po NAFTAI je vlada pred kratkim predstavila še en projekt, ki se mi zdi vreden omembe v tem kontekstu. Pod pretvezo, da je večina vasi v Chiapasu razpršena in zaradi poplave, ki je doletela to območje leta 2007, se je vlada odločila predstaviti projekt Trajnostnega razvoja podeželskih mest. Projekt, ki bi malim kmetom vzel zemljo in jo uporabil v svoje namene (prodaja zemlje multinacionalkam in večjim podjetjem) ter spodbudil naselitev prebivalcev več vasic na enem mestu, kjer bi služili kot rezervna industrijska delovna sila (Bellinghausen 2012).

² Odtujitev skupne staroselske zemlje se je v Mehiki izvajala že v 19. stoletju, z zakonom Ley de Lerdo (Terčelj 2004: 490). V Mehiški revoluciji (1910-20) so si kmetje zemljo ponovno priborili v obdelovanje. Nato pa so leta 1992 člani Institucionalne revolucionarne stranke (PRI) spremenili 27. člen, po katerem bi lahko hitro privatizirali zemljo in uresničili strateške nacionalne plane (Gregorčič 2005a: 137). Dejansko pa je sprememba člena stopila v veljavo s podpisom sporazuma NAFTA.

zemlje (ejidov³) vsem, ki so jo obdelovali (Arsenault 2011). Umik člana pa ni pomenil le, da so ejidatarios lahko prodajali in oddajali svojo zemljo, temveč tudi to, da so zemljo lahko kupovale zasebne družbe (Gutiérrez 2005: 165). Se pravi v konkretnih primerih predvsem multinacionalke, ki so posledično uvedle monokulture predelane in gensko spremenjene koruze, kave itd. Prav tako se je znižala cena kave, pojavila se je militarizacija regije, posledica so bili genocidi in izginuli (desaparecidos) ter nasilno izseljeni (desplaciados) itn. (Gregorčič 2005: 74).

150

Glavni ideološki sistem, ki podpira in spodbuja omenjeni sporazum, je neoliberalizem. Teoretiki svetovnega sistema se razlikujejo v določitvi časa, ko naj bi se neoliberalistične ideje razširile na globalno raven. Nekateri ga umeščajo že v nastajanje kapitalističnega svetovnega gospodarstva od 16. stoletja naprej, spet drugi ga uvrščajo v drugo polovico 19. stoletja, tretji pa v prvo polovico 20. stoletja, oziroma ga deklarirajo kot sodobni pojav zadnjih tridesetih let (se pravi konec 20. in začetek 21. stoletja) (Gregorčič 2005: 38 - 39). Pravzaprav sploh ni važno, kdaj se je začelo govoriti o neoliberalizmu, dejstvo je, da obstaja in "s svojimi kremplji grebe" po vseh delih sveta. Kot pravi Holloway, "vsiljuje vladavino denarja tam, kjer je bila podreitev zgolj posredna. Poblagovljenje zemlje, čedalje večje poblagovljenje zdravstva in izobraževanja, razširitev koncepta lastnine na programsko opremo in gene, krčenje socialnih pomoči v državah, kjer še obstaja...". (2004: 177). Z diktati Svetovne trgovinske organizacije (WTO), Mednarodnega finančnega sklada (IMF) in Svetovne banke (WB) so se naravna bogastva privatizirala, padle so nacionalne ovire za kapital in ceneno blago iz ZDA, ne pa za svobodno gibanje migrantov. Prva je padla Mehika, nato pa počasi še cela Latinska Amerika. Rezultat je bil popolni zlom gospodarstev in razkroj družb, obubožanje, revščina in brezposelnost (Zadnikar 2005: 9).

Zato Subcomandante/Podpoveljnik Insurgente Marcos v svojih govorih večkrat govori o četrti svetovni vojni, ki se trenutno odvija v svetu. In namen te vojne je zavzeti ves svet skozi prizmo tržišča (Marcos 2004: 44). In nadaljuje: "Neoliberalizem ni v krizi, neoliberalizem je kriza!" Zato je zapatistični odpor v svojem jedru spontan odpor proti neoliberalizmu (2004: 43).

Zapatisti so spredvideli, da jim nacionalni okvir ne jamči preživetja, svoj boj proti mehiški oligarhiji ves čas postavljajo v globalni kontekst. Streha, hrana, zdravje, izobrazba, skrb za okolje, pravice žensk itd. so realne vsebine, po njihovem mnenju, skromnega prispevka k sestavljanju globalnega odpora proti neoliberalizmu (Zadnikar 2004: 203).

Tako je nekaj tisoč zapatistov začelo z oboroženo vstajo prav ob zori uveljavitve NAFTA, 1. januarja 1994.⁴ Z jasnimi zahtevami - delo, zemlja, hrana,

³ V Mehiki še danes obstajajo tri vrste zemljišč: komunalno, ejido in privatno. Komunalno zemljišče je nikogaršnja last in je podarjeno v upravljanje za krajše obdobje. O tem odločajo predstavniki vaških in mestnih skupščin, čeprav ga nihče ne more prodajati ali privatizirati. Ejido je še vedno skupno zemljišče, ki ga vaški oz. mestni svet podari družini, vendar ga lahko spremeni tudi v privatno posest, če se s tem strinja skupnost in potrdi vaški oz. mestni svet. Privatno zemljišče pa je tako kot pri nas v zasebni lasti lastnika (Gregorčič 2005: 74).

⁴ Za več glej Muñoz Ramírez 2008.

streha nad glavo, zdravje, izobrazba, neodvisnost, pravica, svoboda, demokracija, mir, kultura in pravica do informiranja so se jasno uprli počasnemu in tihemu umiranju v pragozdu. Dvanajstdnevna vojna ni bila namenjena prevzemu oblasti, oblast jih ne zanima, zapatisti so z njo želeli pritegniti pozornost, kajti imeli so ambiciozen cilj. In sicer spodbuditi široko gibanje civilne družbe ne le v Chiapasu, temveč po celi Mehiki, ki bi transformiralo državo od spodaj navzgor (Mihelič, 2008: 24). Po dvanajstih dneh je civilno prebivalstvo prosilo EZLN, da prenehajo z vojno (glej EZLN 2005: 16), in prisililo mehiško vlado v dialog z zapatisti.

Z vzklikom ¡Ya Basta! (Dovolj!) so stopili na prizorišče družbenih bojov proti neoliberalizmu in vladavini denarja. S tem uporom se je svet za nekaj dni fokusiral na probleme staroselcev, v času, ko se je slavila globalizacija (Froehling, 1997: 291).

In kdo so ti zamaskirani uporniki in upornice, ki so se upali postaviti po robu današnjemu svetu in začeti graditi avtonomen svet, ki temelji na pravičnosti, enakopravnosti in humanosti?

EZLN je začelo šest upornikov, trije staroselci in trije mestici, od tega je bilo pet moških in ena ženska. Njihov začetek sega v leto 1983, ko so v visokogorjih Lakandonskega pragozda začeli z urjenjem (Marcos v Muñoz Ramírez 2008: 21). Iz leta v leto se je število podpornikov in rekrutov večalo. V gorovjih Chiapasa so se urili, učili tehnik preživetja in stopali v stik s staroselci, ki so živeli na območju, kjer so EZLN ustvarili kampe. Korak za korakom so stopali v stik z ljudmi, najprej z enim članom družine, nato z družino in na koncu s celo vasjo. Sčasoma je njihova prisotnost postala "dobro znana skrivnost in razširjena zarota." (Marcos v Muñoz Ramírez 2008: 27) Vseeno pa so se srečevali s kar nekaj problemi, prvi je bil jezik, saj majevska ljudstva v visokogorju Chiapasa govorijo precej različne jezike.⁵ Tako so skoraj desetletje ustvarjali in gradili jezik odpora, da se je beseda lahko širila ne samo v Chiapasu, temveč tudi po Mehiki in zunaj nje. Staroselci so EZLN učili novih političnih in komunikacijskih metod; od dialoga, poslušanja do vrste drugih spretnosti, izhajajoč iz majevske tradicionalne kulture (Gregorčič 2005: 75). Tako so se leta 1993 odločili, da bodo stopili v oboroženi upor proti mehiški vladi, federalni vojski in policiji in svetu pokazali, da je dovolj tihega umiranja in trpljenja na račun peščice ljudi, ki neumorno tepta njihovo dostojanstvo in pravice do ohranjanja kulture ter tradicije. Kot pravi Marcos: "Mi smo Zapatisti, najmanjši od najmanjših, tisti, ki si pokrivajo obraze, da so vidni; mrtvi, ki umrejo za to, da živijo." (Marcos v Muñoz Ramírez 2008: 43)

Prvi meseci leta 1995 so minili v znamenju vojaške represije⁶ nad staroselskimi skupnostmi, ki so se bile primorane zateči v gore. Civilna javnost se je znova odzvala z množičnimi protesti, kar je sprožilo nov niz pogajanj med vlado in EZLN. Kot pomoč pri pogajanjih je bila 1995 ustanovljena Komisija za slovo in pomiritev (COCOPA), ki je bila sestavljena iz poslancev in senatorjev

⁵ Jezikovne skupine so naslednje: tojolabaj, tzeltal, tzotzil, mam, chol in zoque (Gregorčič 2005: 74).

⁶ Poleg vojaške represije se morajo zapatisti boriti tudi proti lastnim ljudem, in sicer revnim staroselskim kmetom, ki se imenujejo pristi. Ti so ves čas zapatističnega boja podpirali PRI in napadali zapatistične vasi (Gregorčič 2005: 167)

vseh političnih strank⁷, zastopanih v Kongresu. 16. februarja 1996 so podpisali Sporazume iz San Andresa, ki so zastavili program za agrarno reformo, staroselsko avtonomijo in kulturne pravice staroselcev (Hansen 2002: 13). Vendar zla vlada (Mal gobierno) pogodb ni upoštevala in je naslednje leto začela obdobje “nizkointenzivne vojne”, ko se v Chiapasu zadržuje več deset tisoč pripadnikov vojaških čet in paramilitarcev (Gregorčič 2005: 75).

152

Decembra 1997 so paramilitarci v eni izmed staroselskih vasi, Acteal, pobili 45 žensk in otrok (EZLN 2005: 17, Gregorčič 2005: 75). Genocid je sprožil nove proteste med civilnim prebivalstvom. Zapatiste je vojska čedalje bolj preganjala, hkrati pa je k njim prihajalo čedalje več nevladnih organizatorjev, podpornikov in opazovalcev. Ker so očitno še imeli zaupanje v zlo vlado, so leta 1997 pripravili pohod v Ciudad de México, ki se je imenoval “od tistih 1.111”⁸, in leta 2001 še “pohod za dostojanstvo staroselcev” (EZLN 2005: 17), ki je imel podporo milijonov Mehičanov in prebivalcev drugih držav, vendar nobena od glavnih političnih strank ni podprla sporazumov iz San Andresa. In ker zapatisti niso vajeni zgubljeni niti obupati, so se leta 2003 oblikovale školjke, “kot vrsta političnih organizacij, ki bi uresničevale 13. točk Pogodbe iz San Andresa.” (Gregorčič 2005a: 148) Zaradi nezainteresiranosti vlade so se odločili graditi nov svet unilateralno oz enostransko.

GRADNJA NOVEGA SVETA

Oborožena vstaja je bila samo začetek procesa, ki se je transformiral v gradnjo samoupravnih skupnosti. Zapatistična samoorganizacija je proces samoupravljanja na vseh področjih političnega, ekonomskega, družbenega in kulturnega področja. Pri tem igrajo osrednjo vlogo razvoj od spodaj, uporne občine, školjke in pa svetišča dobrih vlad. Prav tako avtonomijo izvajajo na izobraževalnem in zdravstvenem področju, kjer se prek promotorjev izmenjujejo znanja.

Vsa področja njihovega življenja so živi organizmi, ki se spreminjajo glede na potrebe, izkušnje in nove ugotovitve članov skupnosti, “...saj to, kar smo se zagotovo naučili, je učiti se.” (EZLN 2005: 28)

Struktura organiziranja zapatističnih skupnosti je zelo enostavna, kot pravijo sami. Najlažje bi jo ponazorila narobe obrnjena piramida. O razvoju posamezne in celotne zapatistične skupnosti staroselci razpravljajo na skupščinah ali zborih (concejos), kjer se določajo predstavniki za posamezne zadolžitve na ravni vasi, občine in školjke⁹ (Gregorčič 2005a: 140).

⁷ PRI (Partido Revolucionario Institucional - Revolucionarno institucionalna stranka), desničarska PAN (Partido de Accion Nacional - Stranka narodne akcije) in levičarska stranka PRD (Partido de la Revolucion Democratica - Stranka demokratične revolucije). Za več glej Gregorčič 2005.

⁸ Takšno ime, ker je šel na vsako zapatistično vas po en tovariš ali tovarišica.

⁹ Zadolžitve so kratkoročne, navadno od enega do treh let, in rotirajo. Prav tako dejavnosti v skupnosti ne zasedejo celotnega urnika, temveč je razmerje dela in prostega časa enakomerno razporejeno, in to zato, da lahko predstavniki skupnosti preživijo dovolj kvalitetnega časa tudi s svojo družino. Ker se delo v skupnostih opravlja brezplačno, so tudi vse storitve in dejavnosti brezplačne, in sicer za vsakogar, ki se znajde na avtonomnem območju (Gregorčič 2005a: 141).

Najpomembnejša je prva raven, na kateri vaška skupnost vsako leto določi kolektive, ki bodo skrbeli za pridelavo hrane, rokodelskih izdelkov, oskrbo z naravnimi zelišči (ki je predvsem domena žensk) itd. Določijo tudi promotorje, ki bodo skrbeli za osnovnošolce (otroke od tretjega do dvanajstega leta starosti), prav tako promotorje zdravja in druge pomembne zadolžitve v skupnosti. Skratka na tej ravni se koordinira in določa najpomembnejše življenjske dejavnosti in kup drugih obveznosti, kot so prireditve, pridobitve, komisije itd. (Gregorčič 2005b: 140).

Več vasi skupaj sestavlja Avtonomno zapatistično uporno občino (Municipios Autónomos Rebeldas Zapatistas - MAREZ), kjer de facto izvajajo avtonomijo. To pomeni, da MAREZ obstaja zunaj ustavnega pravosodja, saj je država, sporazumu navkljub, ni priznala (Dowdell 2005: 195). Te občine so nastale že leta 1994, vendar je trajalo kar nekaj časa, da so jih implementirali. Vendar pa so danes realni primer izvajanja avtonomije, voden s strani skupnosti (Muñoz Ramírez 2008: 266). V občinah poteka delovanje predstavnikov po istem principu kot v vaseh, le da v tem primeru te med seboj sodelujejo. Prav tako določajo predstavnike in koordinatorje, ki skrbijo za šole, zdravstvene domove, bolnice itd. (Gregorčič 2005a: 140).

153

Na tretji ravni pa vaške skupnosti določijo še predstavnike za školjke, ki so zadnja raven v strukturi zapatističnega organiziranja in skrbi za uresničevanje zahtev določenih v skupnosti. "Školjke so instanca poslušanja in ubogljivega izvrševanja - so prostor novih političnih praks..." (Gregorčič 2005a: 140, 141) Školjke so tako ime za pet teritorialnih področij, na katerih se nahaja največ sedem občin naenkrat, kot tudi upravno-kulturna središča teh teritorijev. Vsaka školjka ima svoje ime¹⁰ in pripadajoči svet dobre vlade.

Poleg sveta dobre vlade ima školjka še dve komisiji; Komisijo za informiranje, ki je zadolžena za izobraževanje zunanjih obiskovalcev o zapatističnem boju, in Komisijo za nadzorovanje, ki preverja delovanje sveta dobre vlade ter obiskovalce. V školjkah kot infrastrukturnih in upravnih središčih se nahajajo stavbe raznih kolektivov in zadrug, trgovinice, pisarne, šole, zdravstveni domovi in bolnišnice. V vsaki školjki je tudi "acampament", prostor, kjer se nastanijo zunanji opazovalci, aktivisti in uporniki (Gregorčič 2005a: 141 - 143).

Zapatisti so se v vseh teh letih naučili, da politično in vojaško težko združuješ z oblikami avtonomnih in demokratičnih organizacij, saj je že sama struktura vojske nedemokratična. Zato v Šesti deklaraciji iz Lakadonskega pragozda pojasnjujejo, da so začeli ločevati ti dve komponenti organiziranja. Tako se je EZLN povsem odmaknil od politike odločanja staroselskih skupnosti (EZLN 2005: 19) na vseh treh ravneh. Namesto njih so se rodili Světi dobrih vlad¹¹, ki so zadolženi za koordinacijo, organizacijo, avtorizacijo in mediacijo v školjki in zunaj nje, in sicer na štirih področjih: politika, ekonomija, ekologija in pravičnost. Njihova naloga

¹⁰ La Realidad: Mati školjk morja naših sanj, Morela: Vrtinec naših besed, La Garrucha: Z uporom novi zori naproti, Roberto Barrios: Školjka, ki govori za vse, Oventik: Odpor in upornišтво za človečnost (Muñoz Ramírez 2008: 264 - 265).

¹¹ Za več glej Gregorčič 2005a, Muñoz Ramírez 2008 in Marcos 2004c.

je tako prerazporeditev prihodkov od zadrug, kooperativ in projektov v šolstvo, zdravstvo in druge pomembne dejavnosti ter načrtovanje polletnih strategij. Poleg tega nudijo finančno pomoč skupnostim, ki jih potrebujejo, in sicer z denarjem, ki ga dobijo prek mednarodnih projektov. Světi dobre vlade razrešujejo tudi konflikte v skupnostih in med skupnostmi, kjer delujejo po načelu pravičnosti¹² (Gregorčič 2005a: 143 - 146).

Zapatistična reorganizacija življenja temelji na popolni avtonomiji na vseh področjih, kar vključuje zlasti šolstvo in zdravstvo. Ti dve področji sta zanje še posebej pomembni, saj sta dve izmed temeljnih zahtev njihovega upora.

154 Zapatisti pravijo, da je zanje izobrazba njihovih otrok temelj njihovega upora. Zato so zgradili avtonomen šolski sistem, ki ga praviloma izvajajo promotorji izobrazbe (oz. učitelji, kot bi jim rekli pri nas). Izobraževanje v skupnostih ni samo formalno in ne poteka samo v šoli. Staroselci širijo svoja obzorja tudi s poslušanjem zapatističnega radia (Radio Insurgente), ki oddaja tako v kastiljščini kot tudi v drugih jezikih, in prek dolgih pogovorov na brezkončnih skupščinah (encuentros). Učenje poteka s prakso, literaturo in ostalimi pripomočki, ki jih večinoma priskrbijo civilna družba (tako mehiška kot globalna) ali pa nevladne organizacije in aktivistične skupine (Gregorčič 2005a: 155 - 156).

Pomemben vidik avtonomije je tudi zdravstveni sistem. Od leta 1994 je sistem zdravstva izredno napredoval¹³, vendar po malem, kot pravi poveljnica za javno zdravstvo Gabriela. Sedaj ima vsaka vas svojega promotorja zdravja in prvo zdravniško pomoč. Ljudje zaupajo promotorjem, saj so to njihovi ljudje in ne prihajajo od zle vlade. Imajo tudi že bolnišnice, kjer zdravijo urgentne primere, prav tako pa se uspešno borijo z infekcijami, paraziti in notranjimi okužbami (Muñoz Ramírez 2008: 90,91). Skratka, število smrti zaradi ozdravljivih bolezni se je precej zmanjšalo. S pomočjo civilne družbe so uspeli dopolniti še zadnji košček sestavljanke avtonomije na svojem ozemlju.

“Na upornih teritorijih vsak dan na stotine moških, žensk in otrok dela, da bi zgradili alternativo: gradijo, opeko za opeko, boljši svet, en svet, v katerega sodi mnogo svetov.” (Muñoz Ramírez 2008: 272)

V takšen svet se želijo vključiti tudi ženske, ki so se po pet stoletjih tihega trpljenja in skrivanja za štirimi stenami končno upale stopiti iz jarma podrejenosti in vzdigniti svoj glas ter zahtevati pravice tako zase kot za celotno družbo. V nadaljevanju sledi opis položaja žensk znotraj zapatističnega boja kot tudi v samih skupnostih, njihova organizacija in boj, ki poteka iz dneva v dan, korak za korakom.

¹² Zapatisti se v skupnostih pogovarjajo hipotetično. V smislu, kaj bi bilo, če bi nekdo nekomu storil krivico, in nato družno premišlujejo o odgovoru, saj tako lažje najdejo konsenz za določene kršitve, še preden se te res zgodijo. Kršitve niso pogoste, vendar za najhujše (npr. umor) lahko sledi izgon iz skupnosti ali več let dobrodelnega dela (Gregorčič 2005a: 145).

¹³ Glej EZLN 2005.

LA LUCHA SIGUE (BOJ SE NADALJUJE)

“Da smo prišle tako daleč, smo morale premagati vse tiste, ki nas vidijo kot nepotrebne, kot nekaj, za kar so želeli, da ne obstaja. Tako daleč smo prišle, ker smo presegle odpor nekaterih tovarišev, ki ne razumejo pomembnega dejstva, da ženske participirajo skupaj z moški.”

(Comandante/Poveljnica Ramona v Gutiérrez 2005: 168)

Slika 1: Zapatistke
(Vir: womenoftheezln.blogspot.com)

V prvem delu članka sem želela postaviti teoretični okvir in na kratko predstaviti boj, ki je ključnega pomena za prebuditev revolucije tudi med ženskami, ki se je v Mehiki prvič (v novejšem obdobju) pokazala v času mehiške revolucije. Po koncu revolucije se je njihov glas za nekaj časa utišal, a je ponovno postal slišen leta 1994, ko so moški in ženske v značilnih črnih maskah skupaj stopili na ulice in zahtevali vrnitev svojih pravic. Od takrat govorimo o zapatistkah, ki so svoje življenje posvetile boju za boljši jutri.

Staroselk kot manjšino znotraj manjšine država ne zatira le zaradi njihove etnične pripadnosti, pač pa tudi zato, ker so ženske. Njihov boj se je začel z vstajo EZLN v letu 1994 in je bil od vsega začetka zelo jasen v odnosu do tako imenovanih “običajev in navad” staroselskih skupnosti. Ženske si prizadevajo spremeniti tradicijo, ki ogroža njihovo življenje in dostojanstvo. To je dvojni boj za obrambo, po eni strani pred državo in za kulturno pravico do različnosti, po drugi strani pred njihovimi skupnostmi in tradicionalnimi vrednotami, ki so v nasprotju s človekovimi pravicami žensk (Gutiérrez 2005: 168).

Ženska agenda zahteva konec nasilja nad ženskami, vključno s posilstvi posestnikov, stražarjev in vojakov, predvsem pa nasilja in posilstev s strani njihovih mož, očetov in bratov. Na svojem lokalnem območju so zahtevale: ekonomsko pravico, reprezentacijo žensk na političnem področju, enake pravice za ženske pred zakonom, pravico do poroke po svoji izbiri, pravico do odločitve o številu otrok, pravico do dedovanja posesti in kaznovanja moških, ki izražajo nespoštovanje do žensk (Gutiérrez po Stephen 2005: 170).

NASILJE NAD ŽENSKAMI

In prav nasilje nad ženskami se mi zdi pomemben, če ne kar najbolj pomemben dejavnik, zaradi katerega so se ženske udeležile boja in se začele boriti za svoje pravice. Nasilje zajema širok spekter in različne forme v življenju žensk, od spolnega, domačega do političnega nasilja (Terry 2007: 121). Prav tako na eni strani nasilje uničuje družbene svetove in trga socialne odnose, medtem ko na drugi strani gradi in ustvarja nove skupnosti, za katere se na prvi pogled zdi, kot da je bilo zanje, za njihovo oblikovanje, odločilno prav preteklo nasilje (Kralj 2008: 23). Za staroselke je izkušnja preteklega nasilja, ki se še vedno vije v današnje dni, iskra, ki je zanetila ogenj in s katerim so burno stopile v boj za lastne pravice in zavrnitev nasilja na vsakršni ravni svojega življenja.

156

Nasilje, ki ga Gašper Kralj poimenuje habitualno nasilje¹⁴, naj bi se delilo na fizično obliko izvajanja nasilja (to je telesno nasilje) in na simbolno raven. Medtem ko je prva oblika povezana z realnim trpljenjem in bolečino, ki uničujeta družbene svetove, se nasilje na simbolni ravni izraža predvsem prek jezika. Vsakdanje javne razprave o ekonomskem, strukturnem, državnem, spolnem ali družinskem nasilju so iz nasilja napravile nekaj, kar je navzoče v vsakem socialnem odnosu. Simbolna razsežnost nasilja je tako tesno povezana s sodobnim pojmovanjem oblasti (Kralj 2008: 23 - 25) in s tem tudi s podrejenostjo določenih članov tej oblasti. Staroselke so prek nasilja podrejene tako fizično kot simbolno. Fizično s pretepi, posilstvi in umori, simbolno pa predvsem, ker so staroselke, ženske in povrh vsega še revne, kot pravi Comandante/poveljnica Esther v enem izmed svojih govorov (Comandante/poveljnica Esther v Muñoz Ramírez 2008: 214).

Na simbolni ravni ima pri nasilju veliko vlogo tudi neoliberalizem, o katerem smo govorili že v prvem delu, sedaj pa bi rada osvetlila problem še z ženskega stališča. Mnogo raziskovalcev je poudarilo vpliv neoliberalizma na kršenje človekovih pravic. Tokrat nas zanima predvsem kršenje ženskih pravic, o katerih razlaga Olivera. Umestitev neoliberalnih prijemov v institucionalizirani patriarhalni moči mehiškega političnega razreda in njihov finančni ter gospodarski sektor spodkopavajo in kršijo družbene in individualne pravice, interese in potrebe. V primeru žensk je izid procesa na obeh ravneh umor. Prav tako je potrebno opozoriti na učinek neoliberalnega sistema na povečanje nasilja v družini. To je druga stran sistemskega nasilja neoliberalne socialne strukture, ki ustvarja družbene odnose v katerih moški poskušajo s povečanim nasiljem in avtoritarnostjo ohranjati svojo "moško premoč". (Olivera 2006: 106).

Sam vrh EZLN, z Marcosom na čelu, se zaveda večkratne podrejenosti žensk in dejstva, da se morajo vedno znova upirati tovarišem, ki ne želijo upoštevati njihovega poveljevanja oziroma so prepričani, da bi sami lahko delo bolje opravili (Marcos 2004a: 486). Prav tako EZLN v Šesti deklaraciji priznava, da število žensk v zadolžitvah skupnosti in v boju narašča, vendar zaradi pomanjkanja spoštovanja do tovarišic ta proces poteka počasi (EZLN 2005: 20). Moški torej priznavajo, da se zavedajo problema podrejenosti žensk. In ko se zavedaš problema, ga lahko tudi rešiš. Počasi, a vztrajno.

¹⁴ Za več glej Kralj 2008.

Da bi se izognili zgolj suhoparnemu teoretiziranju, si pogledjmo nekaj konkretnih primerov nasilja, ki se izvaja nad ženskami. Tako fizičnega kot simbolnega, družinskega in političnega.

Umori žensk v Mehiki so dosegli alarmantno stopnjo.¹⁵ Od leta 1990 je njihovo število drastično naraslo, v direktni povezavi z ekspanzijo neoliberalizma, tako da je pod pritiskom feministk vlada obstoječe stanje končno priznala kot nacionalni problem. Ta se kaže kot izraz krize vlade, notranje varnosti oziroma obrambe in človekovih pravic (Olivera 2006: 104).

Največkrat ženske ubijejo tisti, ki so jim blizu, in sicer sodelavci, člani družine ali kdo, s katerim so romantično povezane.¹⁶ Njihova trupla, ponavadi najdena na ulici, kažejo na brutalnost, ki so je bile deležne pred smrtjo (pretep, mučenje, posilstvo...) (Olivera 2006: 105). Pojav bi lahko pojasnili z razlago več piscev, ki pravijo, da nasilje izvira iz nezmožnosti nadzorovanja spolnega obnašanja drugih, se pravi nezmožnosti upravljanja z drugim kot obstoječim individuumom. Kar ne razloži samo nasilja med moškimi in ženskami, temveč tudi med brati, sestrami, starši in ženskami (Moore 1994: 67).

Pogosto se samo nasilje začne že v primarni družini, pri očetu, ki proda svojo hčer v zakon, ker le-ta ni vredna veliko, par steklenic ruma in nekaj pesov. Dekle pri tem nima nobenih pravic ugovarjati ali izraziti svoje nestrinjanje z izbiro moškega, ki ji je dodeljen. Prodana je proti svoji volji v družino, ki je sploh ne pozna (Rovira 2002: 452, glej tudi Poniatowska 2002: 55, Comandante/poveljnica Esther 2002: 200 in Olivera 2009: 5 - 7). Seveda obstajajo tudi primeri, ko se ženske poročijo prostovoljno. V teh primerih moški pošlje doto svojemu bodočemu tastu in na ta način se poroka overi. Drugi primer je "ugrabitev". To pomeni, da moški žensko odpelje nekam v gozd ali nekam na samo, kjer nato preživita noč. Vendar šele po tem, ko je ženska že sprejela njegovo snubitev. Na ta način se lahko moški izogne plačevanju dote, vendar le, če dekletova družina sprejme to obliko poroke in ga ženini sorodniki ne pretepejo oziroma se mu ne maščujejo (Rovira 2002: 454,455).

Še hujše nasilje za žensko se začne, ko se preseli v moževo hišo, kjer se sooči z njegovimi sorodniki in z možem. Ker je po tradiciji govoriti o seksualnih izkušnjah ali kakršnih koli erotičnih temah tabu, se morajo ženske z vsem v zvezi s tem spopasti same. Ne vedo, kaj je zaščita, kaj sploh pomeni biti zadovoljena, niti, kako se v intimnosti obnašati. Moški so vzgojeni tako, da svojim ženam ničesar ne razlagajo, niti jih posebej ne skrbi za njihova občutja, temveč jih v glavnem le izkoriščajo (Rovira 2002: 455, 461 - 463).

Ženo izkoriščajo tudi moževi sorodniki, ki v večini primerov še spodbujajo moževo grobost. Obravnavajo jo kot služabnico in z njo ravnajo, kot se jim zahoče,

¹⁵ Ženske, ki delajo v mestih, daleč stran od svojega doma, so izpostavljene velikemu tveganju, da jih posilijo, ugrabijo ali ubijejo, kot se to dogaja v Ciudad Juarezu (EZLN 2005: 22), kjer narkotrafiki od leta 2005 vsak dan umorijo eno žensko.

¹⁶ Po podatkih Svetovne zdravstvene organizacije so leta 2002 kar 70 odstotkov žensk umorili njihovi možje ali ljubimci (Olivera 2006: 105).

saj je daleč od svojih sorodnikov, v popolnoma tujem okolju in ne nazadnje nima možnosti izraziti svojo voljo, tradicionalno vzgojena, da posluša in prenaša poniževanja ter tepež (Rovira 2002: 455, 456).

Tudi vprašanje razveze je izključno v domeni moških. Če v zakonu ni otrok, je to velik razlog za ločitev, za katero je kriva ženska. V tem primeru morajo ženini sorodniki možu in njegovi družini vrniti vsa poročna darila. Sicer pa obstajata dva najpogostejša razloga za ločitev v primeru, ko so v zakonu otroci¹⁷. Prvi so nesoglasja med zakoncema, do katerih pride, ker eden ali drugi ne izpolnjuje družinskih obveznosti. Drugi razlog za ločitev pa je, če pride do prepira med moževimi in ženinimi sorodniki. V obeh primerih se ženska vrne k svoji družini (Rovira 2002: 456).

158

V staroselskih skupnostih obstajajo tudi precejšnje neenakosti v kaznovanju moških in žensk, četudi naj bi bili pred zakonom enaki. Ženske so lahko strogo kaznovane za nezvestobo, lahko jih celo izženejo iz hiše, medtem ko moški dobijo le manjšo denarno kazen. V tem primeru oba pravna sistema, državni in skupnostni, zatirata ženske in nadzorujeta njihovo spolno življenje ter opravičujeta nasilje nad njimi. V nekaterih primerih imajo bratje in možje celo naravno "pravico" preteptati ženske, če menijo, da so naredile kaj narobe. Skratka ženske so v obeh sistemih podrejene¹⁸ (Gutiérrez po Nash 2005: 172).

Še danes pa ženske nerade govorijo o domačih problemih. Raje govorijo o problemih in nasilju, ki se kažejo v skupnosti. Zato bi lahko ta fenomen poskusili razložiti z Bourdieujevim konceptom *habitusa*.

Udeležba staroselk v družbeno-političnem življenju implicira prisotnost novih družbenih akterjev. Staroselke postavljajo specifična vprašanja, ki zahtevajo odgovore. Večina "ženskih" tematik, izpodbija patriarhalno strukturo države in njihovih skupnosti. Konflikt s patriarhalno družbeno ureditvijo kaže, da sta nasprotovanje in upor mogoča, vendar vedno omejena znotraj kulturno sprejemljivega. S konceptom habitusa je mogoče razumeti kulturne omejitve staroselk (Gutiérrez 2005: 170, glej tudi Olivera: 2006: 109).

Habitus lahko opišemo kot utelešenje kulture in kot tisto, kar refleksiji postavlja meje mišljenja in akcije. Habitus je vtisnjen v misli kot ponotrzanjen, impliciten program za akcijo (Gutiérrez po Bourdieu 2005: 170).

Staroselke so se v odnosu do moških vedno vedle podložno. Takšno vedenje je posledica nizke stopnje izobrazbe, nadzora nad spolnostjo in razmejitev družinskega okolja kot ženskega območja. Habitus omogoča izhodišče za pojasnjevanje družbe v odnosu do struktur moči. Ženske obstajajo znotraj strukture patriarhalnih družbenih odnosov, ki oblikujejo vsakdanje prakse v odnosu do religije, izobraževanja, spolnosti, ekonomije in statusa. Ženske pogajalske taktike

¹⁷ Pri ločitvi ženska vzame najmlajšega otroka, ki še potrebuje materino mleko, če pa so otroci dovolj odrasli, ostanejo pri očetu in njegovi družini (Rovira 2002: 456).

¹⁸ Do leta 1998 je državno civilno pravo Chiapasa v 165. in 166. členu določalo, da je žena odgovorna za vzdrževanje doma in gre lahko v službo le, če to ne ovira njenih gospodinskih del. Prav tako je potrebovala možjevo dovoljenje, če je želela potovati (Gutiérrez po Hernandez 2005: 173).

izhajajo iz njihovega habitusa; v tem pogledu vse ženske ne morejo preseči patriarhalne strukture gospodinjstva, da bi postale del emancipacijskega gibanja. Družbene vloge, ki jih utelešajo kot matere, žene in hčere, omejujejo njihovo moč v skupnosti (2005: 170). Habitus zagotavlja lastno obstojnost tako, da zavrača vse nove informacije, ki so v konfliktu s starimi navadami. Štremlji k okrepitvi samega sebe, zato spodbuja že obstoječe prakse (Bourdieu 2002: 104).

Patriarhalna struktura kot nekaj danega še vedno vsiljuje položaj žensk kot skrbnic, oskrbnic doma in kot mater. In medtem ko so nekatere ženske uspele preseči to strukturo, druge še vedno ustvarjajo strukturo neenakosti (Gutiérrez 2005: 171). Marsikatera je še vedno prepričana, da je to njena "vloga", ki jo mora vestno opravljati. Hkrati pa se ženske tudi same izključujejo z različnimi določili, da so vodje lahko samo samske ženske, saj imajo poročene kot matere, gospodinje in oskrbnice preveč dela (Eber 1999: 25).

Ne glede na vse pa obstajajo ženske, za katere bi lahko rekli, da so uspele preseči ustaljeni habitus in se podati v raziskovanje novih vlog in ustvarjanje novega, lastnega habitusa. Stopile so iz kalupa in se začele boriti za pravice, ki jim kot ljudem in ženskam pripadajo. Začele so se politično udeleževati ali pa sodelovati v podpornih bazah oziroma različnih kooperativah, o katerih bomo govorili v nadaljevanju. Vendar so v večini primerov ponovno stopile na "trn v peti" oblastnikom.

Politično nasilje je v zadnjih letih ženskam prineslo še dodatno trpljenje. Ženske simbolizirajo spremembe v Chiapasu (predvsem zaupanje v demokratično gibanje) z večjim prizadevanjem za osebno in skupno avtonomijo, večjim udeleževanjem v političnih zadevah in neustrašnim branjenjem pravic otrok za boljšo prihodnost. Grožnja, ki jo ženske predstavljajo tistim, ki si ne želijo sprememb, se je jasno pokazala 22. decembra 1997 v Actealu, Chenalhó, ko je paramilitarna skupina 75 moških, poznanih kot Rdeče maske, pobila 18 odraslih žensk, pet od njih je bilo nosečih, in 15 otrok. Vseh skupaj so ubili 45 ljudi, vsi so bili člani sektorja za demokratično gibanje in podporniki zapatistov (Eber 1999: 14, 15, glej tudi López-Calvo 2004: 53 in Olivera 2006: 111).

Ženske so trpele nasilje že pred omenjenim masakrom, vse od leta 1995, ko je mehiška vojska udrla v oporišča zapatistov. Začela se je prostitucija deklet in žensk, ki je bila do takrat v staroselskih družbah redkost. S tem se je povečalo družinsko nasilje, saj so bile prostitutke preganjane s strani svojih sorodnikov. Veliko staroselskih žena pa je bilo tudi žrtev posilstev. Vse skupaj je vodilo v samomore, ki so bili v staroselskih družbah zelo redki. Za samomore so bile krive same skupnosti, usmerjeno pro- in kontrazapatistično, v katerih so sorodniki pritiskali na svoje članice, če so se slučajno zaljubile v fanta "z druge strani" (Eber 1999: 15).

Ženske, ki so se pridružile kooperativam ali drugim političnim skupinam, so tvegale postati tarča zlonamernih govoric, psihičnih napadov in umorov¹⁹.

¹⁹ V primeru Rose Gomez se je zgodilo prav to. Mož jo je ubil z mačeto, ker je pogosto hodila na srečanja, kjer se je govorilo o ženskih vprašanjih, četudi je z njim sodelovala v kmečki organizaciji (Gutiérrez po Eber 2005: 169).

Predvsem so bile tarče tiste, ki so bile na vodilnih položajih (soorganizatorka gledališke skupine za staroselske ženske; ženski, ki sta vodili obrtno zadrugo...). Izkušnje, ki so jih imele z nasiljem in zatiranjem zaradi političnega udejstvovanja, so jih pripravile do tega, da so se začele povezovati v organizacije. Ženska skupina (Grupo de Mujeres) je začela leta 1989 v San Cristóbal de Las Casas formalizirati skupino staroselskih in ostalih žensk v Kolektiv ženskega združevanja (Colectivo de Encuentro entre Mujeres -COLEM). Skupina se je posvetila predvsem izobraževanju žensk²⁰ o njihovih legalnih pravicah, odzivanju na potrebe migrantk iz ruralnih območij v San Cristóbal de Las Casas in preučevanju ženskega zdravja in blaginje, predvsem tem, povezanih z reproduciranjem in družinskim ter političnim nasiljem (Eber 1999: 15,16).

160

V VRSTAH EZLN

Razumljivo je, da zaradi nevzdržnih razmer, ki pestijo ženske v vsakdanjem življenju, veliko deklet "pobegne" k upornikom, v tem primeru k zapatistom (glej Yuval-Davis 2009: 159).

Zapatistke so tekom let dosegle spremembo sistema, predvsem v vrstah EZLN. Ljubezen med tovariši v vojski je svobodna izbira. Vse, kar morajo narediti, je, da vprašajo poveljnika določenega območja za dovoljenje. Na ta način se hkrati pozanimajo, ali sta tovariš oziroma tovarišica še prost oziroma prosta. Če jima poveljnik dovoli, se začneta spoznavati in se kasneje sama odločita, ali se bosta poročila ali ne. Če se odločita za sklenitev zakonske zveze, ju poroči poveljnik in s tem poroka postane pravnomočna. Lahko se poročijo tudi cerkveno, v krogu družine, vendar morajo za to prej zaprositi poveljnika. Ločitev ni kaznovana, par se enostavno sporazumno razide. Možne so tudi poroke med uporniki in vaščani, ki pa jih morajo odobriti starši (Rovira 2002: 458 - 460).

Glede otrok znotraj EZLN veljajo določena pravila. Ženske načeloma nimajo otrok, saj med uporom in nenehnim vojskovanjem niso sposobne skrbeti zanje oziroma jim čas in okolje to ne dopuščata. Vseeno pa se lahko odločijo, da jih bodo imele. V tem primeru gredo domov in če se nato ponovno želijo pridružiti vojski, to lahko storijo. V nasprotnem primeru pa imajo na razpolago kontracepcijo, in sicer v obliki tablet ali injekcij. Splav je še vedno tabu tema in je na vseh področjih, ki jih naseljujejo staroselci, prepovedan, tudi med zapatisti (Rovira 2002: 462, 463). Medtem ko se zapatistke lahko odločajo o tem, ali bodo imele otroke ali ne, je za ostale ženske to nemogoče, saj so tradicionalno razumljene kot matere in vzgojiteljice otrok. Tako da v staroselskih skupnostih kontracepcija ne obstaja oziroma je sploh ne poznajo (2002: 463).

Vidimo, da je znotraj EZLN situacija žensk nekoliko drugačna kot pri tradicionalnih staroselskih skupnostih, vendar so se morale ženske precej boriti, tudi s svojimi moškimi kolegi, da so dosegle stopnjo, na kateri so, ki pa definitivno še ni končna, saj je kontracepcijo, injekcije in ostala zdravila težko dobiti, prav

²⁰ Ženske namreč še vedno predstavljajo dve tretjini nepismene populacije v državi Chiapas in pogosto jim obiskovanje šole preprečujejo država ali pa celo njihovi starši (Gutiérrez po Nash 2005: 172).

tako pa se morajo še vedno boriti s tradicionalno usmerjenimi moškimi, ki ženske še vedno vidijo kot stroj za rojevanje otrok in katerih mesto je za štedilnikom in na njivi.

“Zapatistične ženske, bojevnice in nebojevnice, se borijo za lastne pravice kot ženske. Srečujejo se z mačistično kulturo, ki jo zapatistični moški manifestirajo na mnogo načinov. Ženske zapatistke niso svobodne samo zato, ker so zapatistke, še zmeraj se morajo boriti za več, da bodo dosegle več...” (EZLN v Muñoz Ramírez 2008: 139)

BOJ ZNOTRAJ BOJA

S pojavom zapatistov so ženske povzdignile svoj glas v javnih prostorih in začele govoriti o problemih, ki zadevajo njih kot staroselke. Sodelovanje žensk v javnih sferah je eden prvih korakov v ustvarjanju kolektivne ženske zavesti. Poznamo tri glavne faze v gibanju žensk. Prva je bila selitev v gozd Lacondana med letoma 1994 in 1996, v katerem so ženske prevzele netradicionalne vloge v nižinskih ejdih in delale toliko kot moški, pri tem pa skrbele še za otroke in starostnike. Drugi proces je vključitev žensk v kmečke kooperative ter zdravstvene in izobraževalne programe škofije v San Cristóbalu de Las Casas. Tretji proces pa je bila ustanovitev EZLN, ki je ženskam odprl možnosti, da lahko govorijo o svojih zahtevah in pravicah. Leta 2004 je bilo v vrstah EZLN že 45 odstotkov žensk (Marcos v Muñoz Ramírez 2008: 21). Samske, ločene in ovdovele ženske je ohrabil nov status ženskih poveljnic Ramone, Ane Marié in Trini v vrhovnem štabu EZLN (Gutiérrez 2005: 169). Omenjene so ene izmed redkih poveljnic in vidnih oseb v vrstah EZLN, ki so bile od vsega začetka prisotne pri uporih in hkrati tudi vodile ostale vojake in vojakinje v uporih in zavzetju mest leta 1994 in tudi kasneje (Marcos 2004b: 227 - 233).

Vodstvene vloge žensk v EZLN sicer niso bile samoumevne in niso bile del prvotnega načrta vojske. Ideja je prišla skozi “zadnja vrata” (López-Calvo 2004: 69). Prvi korak do odprave neenakosti je bil najti ženske, ki bi prevzele vodstveno vlogo. To se je izkazalo za težko nalogo. Člani podporne baze so iskali enako število moških in ženskih zastopnikov (iz vsake skupine štiri), vendar jim je uspelo najti le tri ženske, ki so bile pripravljene prevzeti vodstveno vlogo. Namreč to je za ženske pomenilo, da so morale redno hoditi na sestanke, pogosto v zelo oddaljene vasi. Naloga je bila težka še posebej za matere, saj so poleg rednih sestankov še vedno morale skrbeti za otroke, gospodinjstvo in polje. Se pravi za svoje “tradicionalno”delo. Zato so se članice baze odločile, da bodo vodilne vloge prevzele le samske ženske, saj so menile, da je za poročene delo preveč zahtevno (Eber 1999: 25).

Vseeno pa so socialne spremembe, ki jih je prinesel oboroženi upor, prinesle olajšanje, po katerem so staroselke hrepenele stoletja. Zdaj imajo možnost začeti akcijo in upor svobodno in neodvisno. Ne morejo jih več označevati za pasivne in samozatajivne. Sedaj pogumno izzivajo strukture moči in ščitijo ženske pravice z umestitvijo v prostor upora in ob rame moškim tovarišem (López-Calvo 2004: 72).

Z vključevanjem v vojsko so se ženske počasi začele otresati tradicionalnih vlog, saj so kot poveljnice in borke prevzele "tradicionalno" vlogo moških. Znotraj EZLN so se znebile vloge ozaveščanja/moralne podpore enot in skrbnic vojakov, ki so bile ponavadi pripisane ženskam, ki so sodelovale v vojski (Yuval-Davis 2009: 158, Marcos 2004: 227-233). Postale so simbol osvoboditve in modernizacije, kar jih spodbuja k aktivnemu sodelovanju v vojski (glej Yuval-Davis 2009: 161). Skratka EZLN je ženskam v Chiapasu pomagal povzdigniti glas in je neke vrste kanal, prek katerega lahko staroselke ostalemu svetu povedo o krivicah in zatiranjih, ki so jih bile deležne vsa ta leta oziroma stoletja.

162

Že leta 1994 je nastal zakon za vse ženske, s pomočjo katerega so lahko svetu, moškim in ženskam v staroselskih skupnostih ter ne nazadnje tovarišem v vojski sporočile svoja pričakovanja in zahteve. Dokaz, kako pomemben je ta revolucionarni zakon za življenje žensk, ne le zato, ker dekonstruira njihovo podrejeno subjektivnost in razmere patriarhata, pač pa zato, ker ponuja možnosti osvoboditve (Gutiérrez po Lazarus-Black in Hirsch 2005: 174).

REVOLUCIONARNI ZAKON ŽENSK:

1. Ženske, ne glede na rasno, versko in politično pripadnost, imajo pravico sodelovati v revolucionarnem boju na način, ki ga določata njihova volja in sposobnost.
2. Ženske imajo pravico do dela in pravičnega plačila.
3. Ženske imajo pravico do odločitve o številu otrok, ki jih bodo imele in skrbele zanje.
4. Ženske imajo pravico sodelovati v zadevah skupnosti in kandidirati na svobodnih in demokratičnih volitvah.
5. Ženske in njihovi otroci imajo pravico do zdravstvene oskrbe in prehrane.
6. Ženske imajo pravico do izobrazbe.
7. Ženske imajo pravico do izbire partnerja in ne smejo biti prisiljene v poroko proti svoji volji.
8. Nobena ženska ne sme biti predmet fizičnega nasilja s strani svojega partnerja, sorodnikov ali tujcev. Spolno nasilje ali poskus le-tega je strogo kaznovan.
9. Ženske lahko zasedejo vodstvene položaje in izvajajo vojaške dolžnosti v revolucionarnih oboroženih silah.
10. Ženske imajo vse pravice in dolžnosti, ki izhajajo iz revolucionarnih zakonov in pravilnikov.

(Gutiérrez 2005: 175).

Vsekakor je potrebno poudariti, da so ženske v Chiapasu, ki so živele v nevidnosti in brezbriznosti moških ter oblasti (ne samo zadnjih 500 let od španskega zavojevanja dalje, ampak tudi že prej), ki so bile obravnavane samo kot stroji za

reproduciranje in skrbnice doma, uspele spisati in zahtevati pravice, za katere se drugje po svetu, borijo že stoletja. S pomočjo izobraževanja, boja in podpore mnogih feministk ter organizacij po svetu so se začele zavedati, da niso nevidne, da so ženske in ne nazadnje živa bitja, ki si zaslužijo prav toliko pozornosti in pravic kot moški.

LJUDSKE INICIATIVE

Ženske, ki se zaradi materinstva ali kateregakoli drugega razloga niso zavezale vodilnim položajem oziroma se pridružile boju, so se začele organizirati drugače, s čimer so vseeno lahko pripomogle k soustvarjanju boljšega sveta, zgrajenega na avtonomiji in pravičnosti.

Za staroselke je organiziranje v skupine ključnega pomena, saj se tako lahko družijo in pogovarjajo o svojih problemih. S kolektivnimi dejanji ženske ustvarjajo in transformirajo osebno pa tudi družbeno identiteto, ki ji pripadajo (Eber 1999:7).

V 80-ih letih prejšnjega stoletja so se v Chiapasu začele organizirati ljudske iniciative znotraj dveh družbenih gibanj - tkalske kooperative in zapatističnega demokratičnega gibanja. Znotraj teh dveh skupin sta pomembni predvsem dve: pekarska kooperativa *Mujeres Marginadas* (Marginalizirane ženske), ki jo sestavlja približno 20 žensk, in tkalska kooperativa *Tsobol Antzetik* (Združene ženske),²¹ v katero je vključeno približno 18 žensk s svojimi otroki. Ženske iz pekarske kooperative živijo v eni vasi in pripadajo zapatistični podporni bazi, ženske iz tkalske kooperative pa živijo v treh vasicah in simpatizirajo z zapatisti, vendar v večini primerov ne pripadajo njihovi podporni bazi (Eber 1999: 6).

Staroselke v kooperativah delajo ločeno od moških,²² vendar sodelujejo z njimi v iskanju odgovorov na nove ideje o demokraciji in ženskih pravicah. Na lokalni ravni gradijo pomembno zavest o družbeni odgovornosti in spolni komplementarnosti. Prav tako pa družini priskrbijo zelo pomembno ekonomsko podporo, ki je njihovim sorodnikom ni uspelo. Skratka, sodelovanje v majhnih skupinah se je izkazalo za pomembno in relevantno pri oblikovanju družbenih gibanj kot takih ter dokazuje, kako kulturna tradicija lahko služi kot osnova delovanju za širitev pravic ženske (Eber 1999: 8).

Staroselke so s svojim sodelovanjem v kooperativah poskrbele za pomemben vpogled v vlogo žensk pri družbenih gibanjih, in sicer s predanostjo delovanju za socialne pravice in širjenje ženskih pravic, ki hkrati niso zanemarile cenjenih vrednot in praks. V procesu osvobajanja so dokazale, da so sposobne povezovati vizijo idealne družbe in hkrati preživeti v vsakem trenutku. S svojim bojem so izzvale določene oblike moške dominacije. Ženske v teh dveh kooperativah so izzvale dominantne koncepte spolne neenakosti, posebno težnjo po individualni pravici kot edino pot za žensko osvoboditev (Eber 1999: 30).

²¹ Za več glej Eber 1999.

²² Čeprav se trudijo ohranjati tradicionalne ideje o spolni komplementarnosti s tem, da vabijo svoje moške v kooperative kot svetovalce, posrednike ali kot "telesne stražarje". V splošnem možje podpirajo svoje žene, vendar slej ali prej vsakega začne motiti, da zaslužijo več kot oni (Eber 1999: 20).

ZAKLJUČEK

“Nikoli več sveta brez nas!”

(Marcos 2004c: 236)

V članku smo ugotovili, da se boj staroselskih žensk odvija iz dneva v dan, korak za korakom. Zapatistke in članice podpornih baz ponujajo rešitev starih problemov in poskušajo zgraditi novo družbeno realnost za manjšinske skupine v Mehiki.

164

Poskušala sem razložiti vizijo zapatistov o egalitarnosti in avtonomiji in kako jo udeležujejo v praksi. Z opisom zapatizma kot družbenega gibanja, ki temelji na praksi (in ustvarjanju le-te vsak dan posebej), sem želela prikazati, v kakšnih pogojih se je začel razvijati (in se še razvija) boj žensk in kakšne so njihove zahteve. Comandante/Poveljnica Esther v enem izmed govorov pravi: “...želim, da je sprejet naš način oblačenja, skupaj z našim načinom govora, upravljanja, organiziranja, molitve, zdravljenja, naših metod skupnostnega dela, spoštovanja narave in razumevanja življenja - ki je narava, katere del smo tudi mi.” (2002: 201)

Pot je še dolga, ne le za zapatiste kot skupnost, temveč tudi za ženske, saj stoletja stari stereotipi še vedno “tlijo” in onemogočajo popolno enakopravnost in sprejetje ženske agende. A vse skupaj ni tako črno, kot je videti, saj so na obzorju ženske, matere in bojevnice, ki so stopile iz “luknje pozabe” in se uprle tradicionalnim nalepkam moškega dojemanja ženskega sveta. Skupaj stopajo po poti osvoboditve izpod jarma državne, neoliberalistične in moške represije.

Njihov boj se nadaljuje in je vsak dan bližje temu, da spremeni teorijo v prakso ter enkrat za vselej jasno pokaže svetu, da smo vsi ljudje, vsi smo živa bitja in s tem enakopravni, ne glede na spol, etnično pripadnost ali socialni status. Zapatisti in zapatistke s svojim bojem kažejo, da se da živeti in preživeti avtonomno in po lastnih pravilih, čeprav se morajo zaradi tega neprestano boriti z vladnimi silami in neoliberalizmom, ki preži na vse kotičke tega sveta in počasi zaslužnja skupnosti, kot so tiste v visokogorjih Chiapasa. ¡YA BASTA!

LITERATURA

ARSENAULT, Chris

2011 *Zapatistas: the war with no breath?* *Al Jazeera*.

<<http://www.aljazeera.com/indepth/features/2011/01/20111183946608868.html>> [2.5.2012].

BELLINGHAUSEN, Hermann

2012 *Ciudades rurales, proyecto que enmascara ambición territorial*. *La Jornada*.

<<http://radiozapatista.org/?p=5272>> [2.5.2012].

BOURDIEU, Pierre

2002 *Praktični čut I*. Ljubljana: Studia Humanitatis.

COMANDANTE, Esther

2002 *Words of comandanta Esther at the Congress of the Union. V: Zapatista reader*. New York: Thunder's mouth Press. Str. 195–204.

- CHOMSKY, Noam
2004 Chiapas – symbol of resistance. V: *iYa basta!: ten years of Zapatista uprising*. Oakland: AK Press. Str. 13–15.
- DOWDELL, Kelly
2005 Zapatistična avtonomija: alternativni model samorazvoja. *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo* 33, št. 222, str. 191–199.
- EBER, E.Christine
1999 Seeking our own food: indigenous women's power and autonomy San Pedro Chenalho, Chiapas. *Latin American Perspectives* 26, št. 3, str. 6–36.
- EZLN
2005 Zapatistična vojska nacionalne osvoboditve (EZLN), Mehika: šesta deklaracija iz Lakandonskega pragozda. *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo* 33, št. 222, str. 15–34.
- FROEHLING, Oliver
1997 The cyberspace “War of Ink and Internet” in Chiapas, Mexico. *Geographical Review* 87, št. 2, str. 291–307.
- GREGORČIČ, Marta
2005 *iAlerta roja!: teorije in prakse onkraj neoliberalizma*. Ljubljana: Študentska založba.
2005a Caracol –pu'y – školjka. *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo* 33, št. 222, str. 134–158.
- GUTIÉRREZ, Ana Paula
2005 La Lucha Sigue: izkušnje zapatistk z zakonom, patriarhalnostjo in pravicami. *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo* 33(222): str. 159–180.
- HANSEN, Tom
2002 Zapatistas: a brief historical timeline. V: *The Zapatista reader*. New York: Thunder's mouth Press. Str. 8–15.
- HOLLOWAY, John
2004 *Spreminjamo svet brez boja za oblast*. Ljubljana: Študentska založba.
- JENŠTERLE, Marko
2004 *¿Latinska Amerika?: iČista fikcija!* Ljubljana: Društvo 2000.
- KRALJ, Gašper
2008 *Iginuli in vrnjeni: pričevanja o uporih v Gvatemali in Latinski Ameriki*. Ljubljana: Založba /*cf.
- LÓPEZ- CALVO, Ignacio
2004 Chicanismo meets Zapatismo: U.S. Third World feminism and transnational activism in Graciela Limón's “Erased Faces”. *Chasqui* 33, št. 2, str. 64–74.
- MARCOS, Subcomandante Insurgente
2002 *Our word is our weapon: selected writings*. New York: Seven Stories Press.
2004 Marcos on neoliberalism. V: *iYa basta!: ten years of Zapatista uprising*. Oakland: AK Press. Str.43–46.
2004a Marcos to the insurgentas. V: *iYa basta!: ten years of Zapatista uprising*. Oakland: AK Press. Str. 485–493.
2004b 12 women in the twelfth year. V: *iYa basta!: ten years of Zapatista uprising*. Oakland: AK Press. Str. 226–233.
2004c The sea shell of the end and the beginnig. V: *iYa basta!: ten years of Zapatista uprising*. Oakland: AK Press. Str. 235–240.
- MIHELIČ, Maja
2008 *Zapatistični upor in samoorganizacija*. Diplomsko delo. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede.
- MOORE, Henrietta L.
1994 *A passion for difference*. Bloomington; Indianapolis: Indiana University Press.
- MUÑOZ RAMÍREZ, Gloria
2008 *The fire & the word: a history of the Zapatista movement*. San Francisco: City Lights Books.

OLIVERA, Mercedes

2006 Violencia feminicida: violence against women and Mexico's structural crisis. *Latin American Perspectives* 33, št. 2, str. 104–114.

2009 El otro feminismo. *Rebeldia*. <<http://revistarebeldia.org/revistas/numero69/10feminismo.pdf>> [28.7.2012].

PONIATOWSKA, Elena

2002 Women's battle for respect inch by inch. V: *The Zapatista reader*. New York: Thunder's mouth Press. Str. 55–57.

ROVIRA, Guiomar

2002 Of love, marriage, children and war. V: *The Zapatista reader*. New York: Thunder's mouth Press. Str. 452–471.

[S. n.]

2010 Ley revolucionaria de mujeres. *Rebeldia*.

<<http://revistarebeldia.org/revistas/numero69/11nuestroscasos.pdf>> [4.5.2012].

166

TERČELJ, Marija Mojca

2006 Španska kolonialna politika za Indijance in sodobni indigenizem v Latinski Ameriki: primerjalna študija. *Annales: anali za istrske in mediteranske študije* 16, št. 2, str. 483–496.

TERRY, Geraldine

2007 *Women's rights*. London: Pluto.

YUVAL-DAVIS, Nira

2009 *Spol in nacija*. Ljubljana: Sophia.

ZADNIKAR, Darj

2004 Kronika radostnega uporništva. V: *Spreminjamo svet brez boja za oblast*. Ljubljana: Študentska založba. Str. 201–225.

2005 Preživetje uma v neoliberalizmu. *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo* 33, št. 222, str. 5–12.

BESEDA O AVTORICI

Špela Alič, absolventka etnologije in kulturne antropologije na Filozofski fakulteti v Ljubljani, se ukvarja s tematiko aktivizma že od samega začetka študija. Predvsem se je osredotočila na območje Južne Amerike, kjer največ proučuje prav zapatiste. Poleg aktivizma sta glavni temi njenega raziskovanja še pravice žensk in teorije spola.

ABOUT THE AUTHOR

Špela Alič is a pre-graduate student of ethnology and cultural anthropology at the Faculty of Arts in Ljubljana, who has been investigating activism from the beginnings of her studies. She focuses in particular on the region of South America, and specifically on the Zapatistas. Besides activism, the two principal themes of her research are the rights of women and the gender theory.

POVZETEK

Zapatisti in zapatistke so se svetu prvič predstavili 1. januarja 1994, ko je mehiška vlada, skupaj s Kanado in Združenimi državami Amerike, podpisala sporazum NAFTA. Z jasnim sporočilom, da ne želijo neoliberalizma, so stopili v boj za pravico do zemlje in svobode. Vse od takrat, ko se je Zapatistična vojska nacionalne osvoboditve (Ejército Zapatista de Liberación

Nacional-EZLN) prvič predstavila svetu se njihov boj nadaljuje. Ali v visokogorju Chiapasa v Lakandonskem pragozdu, ali pa v urbanih središčih, kjer zapatisti širijo svojo besedo, med ljudi, med civilno ljudstvo, kot jim pravijo sami. Z avtonomijo, ki so jo vzpostavili in jo živijo iz dneva v dan in preko avtonomnega izobraževanja, zdravstva, školjk (Caracoles) in svetov dobrih vlad (Juntas de Buen Gobierno) navdušujejo uporno prebivalstvo, ki se prav tako kot oni bori proti primežu neoliberalizma, ki nenasitno tlači revnejše v še večjo bedo na račun bogatenja peščice vladajočih. Počasi a vztrajno gradijo nov svet, svet od spodaj, svet ki vključuje namesto izključuje.

Znotraj tega boja pa se odvija še en boj, in sicer boj žensk. Tradicija jim dodeljuje vloge mater in skrbnic doma. Z vstajo zapatistov so končno lahko povzdignile glas in predstavile svetu svoj položaj. Nasilje nad njimi, zatiranje, prisilne poroke in nezmožnost odločanja o svojem življenju so samo nekateri dejavniki, ki so jih potisnili do roba. Začelo se je z vstajo Zapatistične vojske nacionalne osvoboditve (EZLN), ko so ženske dobile novo vlogo v boju kot vojakinje, poveljnice in enakopravne svojim moškim kolegom, vendar vseeno s pridihom tradicije. Mnogo moških se težko sprijazni z vlogami žensk, ki so si jih staroselke izborile in kakršne živijo, zato imajo še precej težav z nestrinjanjem, uporom ali nesprejemanjem. Družina, moške in ne nazadnje oblast so ovire, ki jih morajo staroselke preseči na poti do svobode, razumevanja in enakopravnosti. Pridružile so se EZLN ali pa na lastno pobudo ustanovile ljudske iniciative, ki kot podporne baze pomagajo zapatistom preživeti v pragozdu in v boju. S tem so združile koristno z zabavnim. Družijo se, svobodno lahko govorijo o svojih problemih in ustvarjajo tisto kar znajo, pa naj bo to peka kruha, tkanje ali kakšna druga obrt. Začele so govoriti o svojih problemih in osvetlile temno stran tradicije, ki jih vedno znova zatira in ropa svobode. Tako znotraj boja za osvoboditev izpod jarma neoliberalizma poteka še en boj, boj žensk za svobodo, pravico in enakopravnost.

SUMMARY

The world first learned about the Zapatistas on January 1st, 1994, when the government of Mexico signed the NAFTA treatment with Canada and the USA. Clearly stating that they did not want neoliberalism, the Zapatistas started their struggle for the right to land and freedom. Since that day, when the Zapatista National Liberation Army (Ejército Zapatista de Liberación Nacional-EZLN) first presented itself to the world, the struggle has continued. Whether in the Chiapas highlands, the Lacandon rainforest, or in the urban centres, where the Zapatistas spread their message among the people or, as they say themselves, the “civilian people” With the help of the autonomy they have established and in which they live from day to day, and through autonomous education, health care, *caracoles* (gathering places) and the Councils of Good Government (Juntas de Buen Gobierno) they inspire the insurgent population, struggling against the vice of neoliberalism which relentlessly drives the poor into even worse poverty in order to make the few rich even richer. Slowly but tenaciously they are building a new world, building it from the bottom up - a world that includes instead of excluding.

Within this struggle another struggle takes place - that of women. Traditionally their role is that of mothers and home makers. With the uprising of the Zapatistas they were finally able to raise their voice and present their situation to the world. The violence against them, suppression, forced marriages, and the inability to decide on their own life are but some of the factors that pushed them to the edge. Their struggle started with the uprising of the Zapatista National Liberation Army (EZLN), when women assumed positions in the struggle as soldiers and commanders with equal rights as their male comrades, but with an aftertaste of tradition. Many men find it hard to come to terms with the roles indigenous women achieved and are actually living; women therefore continue to have great problems with defiance, resistance and rejection. The family, men and, last but not least, the authorities are the obstacles indigenous

women have to overcome on the road to freedom, understanding, and equality. They joined the EZLN or started popular initiatives on their own, which function as support bases for the Zapatistas to survive in the rainforest and battle. In this way they combined usefulness and fun. They gather, can speak freely about their problems, and produce what they can, whether baking bread, weaving or engaging in some other craft. They have started to talk about their problems and shed light on the dark side of tradition, which over and over again suppresses them and takes away their freedom. Within the struggle for liberation from under the yoke of neoliberalism another struggle thus continues – that of women for freedom, justice and equality.